

حکمت اشراق (۲)

گزارش، شرح و سنجش دستگاه فلسفی

شیخ شهاب الدین سهروردی

حجت الاسلام والمسلمین سید یدالله یزدان پناه

تحقیق و نگارش: دکتر مهدی علی پور

یزدان پناه، سید یدالله، ۱۳۴۲-

حکمت اشراق: گزارش، شرح و سنجش دستگاه فلسفی شیخ شهاب‌الدین سهروردی / سید یدالله یزدان پناه؛ تحقیق و نگارش مهدی علی پور. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۸۹.

ج ۲. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۱۸۰. فلسفه و کلام؛ ۸) (سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ ۱۴۱۳. الهیات، فلسفه و کلام؛ ۱۲)

ISBN: 978-600-5486-33-9 (ج ۱)

ISBN: 978-600-5486-34-6 (ج ۲)

بها: ۶۳۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه.

نمایه.

۱. سهروردی، یحیی بن حبش، ۵۴۹؟-۵۸۷ق. - نقد و تفسیر. ۲. اشراق (فلسفه). ۳. فلسفه اسلامی. الف. علی پور مهدی، ۱۳۵۳-، گردآورنده. ب. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ج. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی. د. عنوان.

۱۸۹/۱

BBR ۷۴۶ / ی ۴ الف ۱۳۸۹

۱۹۷۱۹۷۰

حکمت اشراق (۲): گزارش، شرح و سنجش دستگاه فلسفی شیخ شهاب‌الدین سهروردی

سید یدالله یزدان پناه

تحقیق و نگارش: دکتر مهدی علی پور

ناظر علمی: دکتر احمد احمدی

ویراستاران: محمود سوری و حسین عینی

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه (شماره انتشار: ۱۸۰؛ فلسفه و کلام؛ ۸)

ناشر همکار: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم

انسانی (شماره انتشار: ۱۴۱۳؛ الهیات، فلسفه و کلام؛ ۱۲)

حروفچینی و صفحه‌آرایی: اداره چاپ و انتشارات پژوهشگاه

چاپ اول: زمستان ۱۳۸۹

تعداد: ۳۰۰۰ نسخه

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۶۳۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵۱۰۲۱۱۱۱ (انتشارات ۲۱۱۱۳۰۰)، نمابر: ۲۸۰۳۰۹۰
تهران: خیابان انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی آسکو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۶۶۴۰۲۶۰۰ و ۰۶۶۹۷۸۹۲۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

تهران: بزرگراه جلال آل احمد، تقاطع پل یادگار امام، روبه‌روی پمپ گاز، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،

تلفن: ۰۴۴۲۳۴۸۴۲۳، نمابر: ۰۴۴۲۴۸۷۷۷ تهران: خ انقلاب، خ ابوریحان، ش ۱۰۷ و ۱۰۹. تلفن: ۰۶۶۴۰۸۱۲۰، نمابر: ۰۶۶۴۰۵۶۷۸

Website: www.samt.ac.ir

Email: info@samt.ac.ir

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاه‌ها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند، امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقای کیفی و کمی منابع درسی از دوباره کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، سی و ششمین کار مشترک خود را با انتشار کتاب حکمت اشراق: گزارش، شرح و سنجش دستگاه فلسفی شیخ شهاب‌الدین سهروردی در دو جلد به جامعه علمی کشور عرضه می‌کند.

کتاب حاضر کتابی بنیادی در تبیین نظام فلسفی شیخ اشراق است که جلد اول آن به وسیله گروه فلسفه علوم انسانی و جلد دومش به وسیله گروه فلسفه و کلام پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تدوین شده است و برای دانشجویان، پژوهشگران، طلاب علوم دینی، اساتید و سایر علاقه‌مندان به فلسفه اسلامی و حکمت اشراق منبعی قابل اعتماد و مفید خواهد بود. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود ما را در اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

بسم الله الرحمن الرحيم

علوم انسانی در حکم مجموعه قواعد تنظیم حیات انسان در بخش نرم افزاری فرهنگ و تمدن بشری، علوم و معارفی است که به صورت روش مند از رفتارها، باورها، نگرش‌ها، احساسات و همه پدیده‌های انسانی، معنادار بحث می‌کند و از مصادیق یقینی آن فلسفه، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم تربیتی، علوم اقتصادی، علوم سیاسی، مدیریت و حقوق است.

تحول در حوزه‌های علمی، به‌ویژه در علوم انسانی از خواسته‌های مورد تأکید حضرت امام خمینی (ره) و مطالبات جدی رهبر معظم انقلاب (مدظله) به‌ویژه در سال‌های اخیر است. اهمیت این تحول، ریشه در مطالعات علوم انسانی و نیازهای مترتب بر آن، به‌ویژه رشد و توسعه شتابان دانش و فرهنگ در عرصه جهانی دارد؛ زیرا در آن، از یک سو انسان، به عنوان اشراف مخلوقات و از دیگر سو روابط او با دیگران در عرصه بشری مطرح است و از این جهت این علوم بر علوم دیگر تقدم دارد. به‌واقع، رسالت مهم و اساسی این علم، ساختن انسان، پرورش شخصیت و توجه به شأن و جایگاه وجودی او و در یک نگاه، رساندن وی به سرمنزل مقصود و هدایت به سوی مرتبه انسان کامل است.

ایران اسلامی از بنیان‌های تمدنی غنی و توانمندی‌های فراوانی در درون و برون محیط‌های دانشگاهی و حوزه‌های علمی برخوردار است و از این جهت، بستری آماده برای ورود به عرصه‌های علمی و تولید دانش بومی در حوزه‌های علوم انسانی فراهم است. به پستوانه چنین میراث گران قدری، معاونت آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در راستای رسالت و تکلیف اصلی خویش که همانا تلاش برای تعمیق و گسترش علوم، معارف و ارزش‌های انسانی اسلامی و تطبیق هرچه بیشتر رشته‌ها و درس‌های دانشگاهی با

نیازهای جامعه و کاربردی کردن آنها و تحول در ارتقای علوم انسانی با تقویت جایگاه و منزلت این علم است، با همکاری پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، زمینه‌های چاپ این اثر را فراهم آورده است. از استادان، فرهیختگان و صاحب‌نظران ارجمند می‌خواهیم تا با همکاری و راهنمایی‌های ارزشمند خود این معاونت را در جهت نقد کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه علمی یاری فرمایند.

معاونت آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

www.ketab.ir

فهرست مطالب

فصل پنجم: نظام نوری

مقدمه	۱	۴-۳. نبودن حجاب میان انوار و شهود انوار نسبت به	۴-۳
۱. سرآغاز طرح نظام نوری	۲	همدیگر	۵۶
۱-۱. نفس به مثابه هویت ادراکی	۲	۵-۳. محبت و قهر در انوار	۵۸
۲-۱. تحلیل پدیدارشناسانه از شهود نفس	۳	۳-۵-۱. جایگاه عشق در نظام نوری	۵۹
۳-۱. حضوری بودن علم به ذات	۷	۳-۵-۲. تفسیرهای گوناگون از عشق، علت به معلول	۶۳
طرح دو اشکال	۱۱	۳-۵-۳. تطبیق قهر و محبت در انوار عرضی	۶۵
۴-۱. ادله حضوری بودن علم به ذات	۱۲	۳-۵-۴. نظام عشقی	۶۵
دلیل نخست	۱۳	۳-۵-۵. علم النفس اشراقی و نسبت آن با عشق به	۶۵
دلیل دوم	۱۴	عالم نور	۶۶
دلیل سوم	۱۶	۳-۶. اشراق نوری عرضی و نور سانج	۶۹
دلیل چهارم	۱۶	فرایند اشراق نور از منبع نور	۷۱
۵-۱. هویت نوری نفس و مافوق آن	۱۷	۳-۷. ایجاد انوار مافوق به واسطه انوار عالی	۷۴
چند نکته	۲۶	۴. خاستگاه تاریخی بحث نور؛ نگاهی به علل انتقال شیخ اشراق	۷۴
۶-۱. حقیقت نور و نسبت آن با حیات	۲۷	به متافیزیک نوری	۷۶
۷-۱. فیاضیت ذاتی نور	۳۴	۵. مراتب هستی در نظام نوری و بررسی هر یک از آنها	۸۰
۲. تقسیمات نور و ظلمت	۳۶	۵-۱. نگاهی اجمالی به ترتیب عالم بر حسب نظام نوری	۸۰
۱-۲. تقسیمات نور و ظلمت از نگاه سهروردی	۳۶	۵-۱-۱. نور الانوار و صدور نور اقرب	۸۰
۲-۲. ابهامات در تقسیم نور و ظلمت	۴۲	۵-۱-۲. عقول طولی و عرضی و فلک هشتم و ...	۸۴
۳. احکام کلی نور	۴۵	۵-۱-۳. عالم مثال	۸۹
۱-۳. بداهت نور	۴۵	۵-۲. نور الانوار	۹۱
مفهوم بداهت در فلسفه اشراق و پیوند آن با		۵-۲-۱. اثبات نور الانوار	۹۱
بداهت نور	۴۶	۵-۲-۲. وحدت نور الانوار	۹۳
۲-۳. نفی رابطه عدم و ملکه در نسبت میان نور و ظلمت	۴۸	۵-۳-۲. نامتناهی بودن حق	۹۵
۳-۳. تشکیک انوار	۵۱	۵-۴-۲. قهاریت و غنای حق تعالی	۹۷

- ۵-۲-۵. قدرت ۹۹
- ۵-۲-۶. ابتهاج و عشق حق ۱۰۰
- ۵-۲-۷. علم حق ۱۰۲
- چند نکته ۱۰۹
- نقد شیخ اشراق بر مبانی مشاء در علم حق به
اشیاء ۱۱۵
- ۵-۲-۸. عینیت صفات با ذات ۱۲۰
- ۵-۲-۹. قرب نورالانوار به اشیاء ۱۲۲
- ۵-۲-۱۰. توحید افعالی در کلام شیخ اشراق ۱۲۴
- ۵-۲-۱۱. جواد بودن و مالک بودن حق ۱۲۶
- ۵-۲-۱۲. طین عرفانی توحید در کلام شیخ اشراق ۱۲۸
- ۵-۳. نور اقرب ۱۳۰
- ۵-۳-۱. لزوم وحدت معلول صادر از نورالانوار ۱۳۰
- ۵-۳-۲. نور اقرب به عنوان معلول اول ۱۳۲
- ۵-۳-۳. امتیاز نور اقرب از نورالانوار ۱۳۳
- ۵-۳-۴. کیفیت انتشای نور اقرب از نورالانوار ۱۳۷
- ۵-۳-۵. فرآیند انتشای دو جهت از نور اقرب ۱۳۹
- ۵-۳-۶. اشراقات عارضی حق بر نور اقرب ۱۴۱
- ۵-۴. انوار قاهره طویل ۱۴۵
- کیفیت صدور کثرت از واحد ۱۴۶
- ۵-۵. انوار قاهره متکافئه (مُثل نوری) ۱۵۰
- ۵-۱. تصویر کلی از حقیقت مثل افلاطونی ۱۵۲
- ۵-۲. اختصاص بحث مثل به انواع جوهری ۱۵۵
- ۵-۳. شهود حکمای متأله نسبت به ارباب انواع ۱۵۸
- ۵-۴. مغایرت هویت مُثل افلاطونی با هویت
نفوس ۱۶۱
- ۵-۵. تکافؤ مُثل ۱۶۲
- ۵-۶. کیفیتِ تَکَوُّنِ مُثُل ۱۶۴
- ۵-۷. ادله اثبات مُثل ۱۶۴
- ۵-۸. اقسام ارباب انواع ۱۷۴
- ۵-۹. کلیت مثل ۱۷۹
- ۵-۱۰. فرآیند ارتباط حالات و اعراض افراد مادی با
ارباب انواع ۱۸۲
- ۵-۱۱. رب النوع به منزله مثال عقلی ۱۸۴
- ۵-۱۲. نسبت نوعی - فردی میان نوع و رب النوع ۱۸۵
- ۵-۱۳. مغالطه مشائیان درباره مُثل ۱۸۷
- ۵-۱۴. کارکردهای عالم مثل ۱۹۱
- ۵-۱۵. نظریه مُثل به عنوان یکی از ابداعات علمی
شیخ اشراق ۱۹۲
- ۵-۱۶. کاستی‌های کار سهروردی در اصل نظریه
مثل ۱۹۴
- ۵-۱۶-۶. عالم اشباح مجرده (عالم مثال منفصل) ۱۹۵
- ۵-۱۶-۱. حقیقت عالم مثال منفصل نزد شیخ اشراق و
ادله آن ۱۹۵
- ۵-۱۶-۲. گستره عالم مثال نزد سهروردی ۲۰۱
- ۵-۱۶-۳. کیفیت تَکَوُّنِ عالم مثال منفصل ۲۱۴
- ۵-۱۶-۴. هویت نوری عالم مثال منفصل ۲۱۶
- ۵-۱۶-۵. شهرهای عالم مثال ۲۲۰
- ۵-۱۶-۶. کاستی‌های نظریه شیخ اشراق درباره عالم
مثال ۲۲۳
- ۵-۱۷. انوار مدبره یا نفس فلکی و نفس ناطقه انسانی ۲۲۶
- ۵-۱۷-۱. هویت نفس ۲۲۶
- ۵-۱۷-۲. نفس ناطقه فلکی ۲۳۱
- ۵-۱۷-۳. کیفیت تَکَوُّنِ نفوس ۲۳۳
- ۵-۱۷-۴. حدوث یا قدم نفس ۲۳۴
- ۵-۱۷-۵. جلوه صفات نفس در بدن و تبیین قوای نباتی
موجود در بدن انسان ۲۳۸
- ۵-۱۷-۶. قوای ادراکی در دستگاه اشراقی ۲۴۱
- یکم) اثبات ذاکره و رد حافظه و خزانه خیال ۲۴۱
- دوم) اثبات وحدت قوه واهمه، قوه خیال و قوه
متخیله ۲۴۵
- سوم) مغایرت نفس و قوه واهمه ۲۴۹
- چهارم) مظهر بودن قوه خیال برای صور خیالی ۲۵۱
- پنجم) رابطه نفس با قوای ادراکی او ۲۵۱
- ۵-۸. برازخ غاسقه (عالم ماده و اجسام مادی) ۲۵۴
۶. ربط اصالت ماهیت با بحث انوار در نظام نوری ۲۵۴

فصل ششم: علم اشراقی

مقدمه: جایگاه علم اشراقی.....	۲۵۷	چند نکته.....	۲۸۳
۱. حقیقت ابصار.....	۲۵۷	۴. حقیقت علم.....	۲۸۹
۱-۱. تبیین و نقد دیدگاه محققان علم مناظر و مشائیان		۵. علم از دیدگاه صدرالمآلهین و نقد آن.....	۲۹۳
درباره حقیقت ابصار.....	۲۵۸	۱-۵. نگاهی به نقدهای صدرالمآلهین بر نظریه اشراقی و	
۲-۱. دیدگاه شیخ اشراق در حقیقت ابصار.....	۲۶۲	سنجش آنها.....	۲۹۵
۲. علم حضوری و علم حصولی.....	۲۶۹	۲-۵. جمع بین دیدگاه شیخ اشراق و ملاصدرا درباره علم	
۱-۲. اثبات علم حضوری.....	۲۷۰	نفس به محسوسات.....	۳۰۷
۲-۲. اثبات علم حصولی.....	۲۷۴	۳-۵. نقد دیدگاه صدرالمآلهین در باب علم نفس به	
۳-۲. تقسیم علم حصولی به تصور و تصدیق.....	۲۷۷	محسوسات.....	۳۰۸
۳. هویت علم حضوری و شهودی در فلسفه اشراق.....	۲۷۷	۶. دیدگاه مقبول در نحوه علم نفس به محسوسات.....	۳۱۰
۱-۳. علم حضوری ذات به خود.....	۲۷۸	۱-۶. ارتباط وجودی نفس با بدن و حواس پنجگانه.....	۳۱۰
۲-۳. علم حضوری ذات به اشیاء.....	۲۷۸	۲-۶. ارتباط حضوری نفس با محسوسات خارجی.....	۳۱۲
علم حضوری ذات به اشیاء خارجی.....	۲۷۹	۳-۶. اتحاد نفس با محسوسات مادی.....	۳۱۷
علم حضوری ذات به اشیاء خارجی و ربط آن با نظام		۷. اتحاد عاقل و معقول.....	۳۲۰
نوری.....	۲۸۱	اتحاد عقلی و فنا.....	۳۲۳

فصل هفتم: طبیعیات اشراقی

مقدمه.....	۳۳۱	۲-۴. شواهد چهارگانه بر امکان مقوم وجودی بودن عرض	
۱. ابطال هیولای اولی و بیان حقیقت جسم.....	۳۳۱	برای جوهر.....	۳۷۷
۱-۱. براهین مشائی برای اثبات هیولای اولی و نقد آنها.....	۳۳۲	۳-۴. صورت نوعیه در فلسفه اشراق و حل یک ابهام.....	۳۸۱
۲-۱. حقیقت جسم از نگاه سهروردی.....	۳۴۴	۴-۴. سنجش و نقادی دیدگاه شیخ اشراق درباره صور	
۳-۱. نفی هیولی به بیان دیگر.....	۳۴۶	نوعیه.....	۳۸۷
۴-۱. پیوستار: تعارض عبارات حکمة الاشراق و تلویحات در		۵. مزاج و کون و فساد در دستگاه اشراقی.....	۳۸۹
حقیقت جسم.....	۳۴۷	۶. عناصر از دیدگاه شیخ اشراق.....	۳۹۳
۲. هیولی در اصطلاح حکمت اشراق.....	۳۵۷	۱-۶. شمار عناصر از نگاه سهروردی.....	۳۹۳
۳. مشائیان و ادله ارتباط ماده و صورت؛.....	۳۶۰	۲-۶. انقلاب عناصر.....	۴۰۰
۴. جوهریت صور نوعیه و نفی آن در فلسفه اشراق.....	۳۶۳	۷. تبیین برخی از ویژگیهای آتش.....	۴۰۳
۱-۴. دیدگاه مشائیان درباره جوهریت صور نوعیه و انتقاد		۸. گذری بر تطبیقات بحث مزاج.....	۴۱۰
سهروردی از آن.....	۳۶۴	۹. افلاک در طبیعیات اشراقی.....	۴۱۱

فصل هشتم: مقولات

مقدمه.....	۴۱۳	۲. جوهر.....	۴۳۵
۱. تعداد مقولات نزد شیخ اشراق.....	۴۱۳	۱-۲. تعریف جوهر.....	۴۳۵

۴۴۲	۲-۲-۳. بازگشت به دیدگاه شیخ اشراق در باب جوهر	۴۳۷	۲-۲. تفسیر شیخ اشراق از جوهر
۴۴۷	۲-۲-۳. تقسیم نهایی شیخ اشراق از جوهر	۴۳۷	۲-۲-۱. جایگاه مبهم بحث جوهر در فلسفه
۴۴۸	۳. ارتباط اعتبارات عقلیه و مقولات	۴۴۰	۲-۲-۲. تحقیق در بحث جوهر و عرض

فصل نهم: معاد

۴۶۴	۲-۲. اشکال‌های مشائیان بر تناسخ و نقد آنها	۴۵۳	مقدمه
۴۶۹	۳-۲. تمسک به آیات قرآنی برای اثبات تناسخ	۴۵۳	۱. بقای روح انسانی بعد از مرگ
۴۷۱	۴-۲. دیدگاه نهایی سهروردی در باب تناسخ	۴۵۵	۲. تناسخ در نزد حکمای پیشین، مشائیان و شیخ اشراق
۴۷۲	۳. شیخ اشراق و مسئله معاد	۴۵۲	۱-۲. شرح دیدگاه باورمندان به تناسخ از سوی شیخ اشراق
		۴۵۷	

بخش چهارم: تأثیرات مثبت شیخ اشراق بر فلسفه اسلامی

۵۰۲	۱. مقدمه: برخی نگرش‌های منفی درباره تأثیرات	۴۹۳	۱-۲. ایجاد پویایی در فلسفه
۵۰۳	۲-۲. ارائه یک نظام منسجم	۴۹۶	۲-۲. نجات فلسفه از بحران
۵۰۴	۸-۲. جعل اصطلاحات	۴۹۷	۳-۲. احیای لایه پنهان فلسفه مشاء
۵۰۵	۹-۲. حرکتی نو در منطق	۴۹۸	۴-۲. پرتوان‌سازی و غنی کردن فلسفه
۵۰۶	۳. لزوم فراگیری حکمت اشراق	۴۹۹	۵-۲. گرایش به عرفان و نزدیک کردن عقل و دل
۵۰۶	۱-۳. حکمت اشراق، حاوی برخی مباحث نو	۵۰۰	۶-۲. طرح مباحث تأثیرگذار و جدید
۵۰۷	۲-۳. نگرش تاریخی، لازمه کار فلسفی	۵۰۱	الف) عالم مثال منفصل
۵۰۷	۳-۳. ضرورت نگرستن به گفتگوی تاریخی میان فلاسفه	۵۰۱	ب) علم حضوری
۵۰۸	۴-۳. واحد سیال بودن حکمت اسلامی	۵۰۲	ج) علم واجب تعالی
۵۰۹	۵-۳. وجود نکات درس آموز دیگر		
۵۰۹	۱-۵-۳. ارائه روش‌های مفید در کار فلسفی		
۵۰۹	۲-۵-۳. جرئت سهروردی در اظهار نظر		

۵۱۳	منابع و مأخذ
۵۱۷	نمایه آیات و روایات
۵۱۸	نمایه اعلام
۵۱۹	نمایه موضوعات
۵۲۲	فهرست تفصیلی موضوعات